

УПОТРЕБИ НА КОНКЛУЗИВА ПРИ ПРЕДАВАНЕ НА ЧУЖДА РЕЧ В ПОДЧИНЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ГЛАГОЛ ЗА ПРЕДАВАНЕ НА ЧУЖДА РЕЧ В ГЛАВНОТО

Михаела Московска

Summary: This paper aims to present some of the types of reported utterances containing conclusive forms in Bulgarian when the conclusive forms are found in indirect speech. Those uses are very particular and due to reasons indicated in the work they assume a different role, hence new meaning. This work makes a point to the reasons for the conclusive forms to be used to indicate *natural* (non-subjective) way of reporting speech about past events in the described above contexts in Bulgarian.

Keywords: conclusive, reported speech, indirect speech

1. Въведение

Конклузивът в българския език е една от категориите, които предизвикват множество спорове сред изследователите, като дискуссионни са въпросите за принадлежността и за строежа ѝ. Същевременно конклузивът е една от най-слабо изследваните субкатегории на евиденциалната категория в българския език. В рамките на евиденциалната глаголна категория интересът на изследователите е насочен най-вече към преизказването (ренаратив/преизказан модус). До момента липсва монографичен труд върху българския конклузив, въпреки че различни въпроси, засягащи семантиката и употребите на формите му, са били разглеждани в статии и студии на Георги Герджиков (Герджиков 1977, 1983), Руселина Ницолова (Ницолова 2007, 2008), Иван Куцаров (Куцаров 2007), Сенем Конедарева (Конедарева 2015), Красимира Чакърва (Чакърва 2012, 2016), Красимира Алексова (Алексова 2004, 2008, 2013) и др.

В настоящата работа обект на изследването са случаите, в които конклузивът се явява в подчинени изречения след глаголи за речева дейност в главното при предаване на чужда реч, като целта е да се класифицират употребите по значими критерии.

2. Мястото на конклузива в евиденциалната глаголна категория

Преди да се изследва спецификата на употребите на конклузивни форми в подчинени изречения с глагол за речева дейност в главното е необходимо накратко да се изясни застъпването тук виждане за мястото на конклузива в българската евиденциална категория.

При дефинирането на инвариантното значение на категорията евиденциалност в частноезиков, съпоставителен или типологически план съществуват две основни гледни точки – при едната от тях семантиката на категорията се определя като маркиране на източника на информацията (напр. Айхенвалд 2004, Ницолова 2008), докато при другата се изтъква като значим признакът ангажираност на говорещия с достоверността на изказването (Герджиков 1984). В следствие на това в първия случай евиденциалността се определя като независима от модалността, а във втория – евиденциалността се присъединява към средствата за изразяване на епистемична модалност.

Наличието на граматикализирана евиденциална категория е една от най-характерните особености на съвременния български език. В българската граматична традиция

съществуват множество подходи към дефинирането на категорията. Тук няма да бъдат коментирани подробно позициите на различните автори за състава и статуса на категорията. Необходимо е обаче да се подчертае, че въпреки различията, всички изследователи признават модалния характер на конклузива, без задължително да признават модалния характер на евиденциалността.

В настоящата работа се приема, че категорията евиденциалност в съвременния български език е четиричленна, в съответствие с вижданията на Герджиков и Ницолова, като членовете ѝ са както следва: индикатив (удостоверителен модус), конклузив (умозаключителен модус), ренаратив (преизказан модус) и дубитатив (недоверчив модус). Настоящата работа не приема разбирането на Александра Айхенвалд, че в българския език евиденциалната категория е двучленна с един маркиран и един немаркиран член, тъй като според възприетото виждане, въпреки формалните съвпадения, трите маркирани члена разполагат със свои парадигми в плана на изразяване и не може да се приеме, че става въпрос за несистемни формални редувания. Тук се възприема също така тезата на Г. Герджиков, че конклузивът притежава форми за всички времена, за разлика от позицията на Р. Ницолова (виж Ницолова 2008: 353), която смята, че съществуват конклузивни форми единствено в плана на миналото. На Таблица 1 е онагледена парадигмата на конклузива във всички времена като член на евиденциалната глаголна категория.

Таблица 1. Времена на евиденциалните

	Индикатив	Ренаратив	Конклузив	Дубитатив
Сегашно време	ходи	ходел	ходел е	бил ходел
Имперфект	ходеше			
Аорист	ходи	ходил	ходил е	бил ходил
Перфект	е ходил			
Плусквам-перфект	беше ходил	бил ходил	бил е ходил	-
Бъдеще време	ще ходи			
Бъдеще миналото в	щеше да ходи	щял да ходи	щял е да ходи	щял бил да ходи
Бъдеще предварително	ще е ходил	щял да е ходил	щял е да е ходил	щял бил да е ходил
Бъдеще предварително в миналото	щеше да е ходил	щял да е ходил	щял е да е ходил	щял бил да е ходил

3. Семантика и форми на конклузива в българския език

Макар конклузивът в българския език да е признат от повечето съвременни езиковеди като самостоятелна граема, като цяло няма единство в мненията на изследователите по отношение на мястото на тази субкатегория в евиденциалната система, а също и по отношение на нейния състав. До голяма степен общоприето е виждането, че конклузивът представлява средство за изразяване на епистемична модалност, което служи за маркиране на позицията на говорещия както по отношение на реалността на фактите, така и по отношение на достоверността на собственото изказване с оглед на начина, по който са придобити знанията за него. Консенсусно, но и стеснено, е и виждането, че в основата на конклузива лежи умозаклучение, което говорещият прави на основата на факти, на които

не е бил пряк свидетел, но които са оставили следи или последствия; собствен опит; общоприети истини; логически операции.

В класификацията на Руселина Ницолова конклузивът намира своето място като член на категорията хипернаклонение на актуалната реч реалис I, която чрез своите грамемии изразява положение, при което според говорещия дадена пропозиция *p*, съдържаща се в актуалната реч, отговаря на реална ситуация *P*. Спецификата на конклузива се изразява в това, че чрез пресупозициите, свързани с неговите форми, говорещият предава собствена опосредствана, несвидетелска информация. Изследователката различава две разновидности на предаваната информация – в първия случай говорещият предава своето мнение, което Ницолова нарича силно знание, а във втория – своето знание, което се класифицира като слабо, несвидетелско знание (Ницолова 2008: 354). В съответствие на това разделение употребите на конклузива биват умозаключителна и неумозаключителна, като неумозаключителната употреба на конклузива се основава на общо знание и се свързва с пресупозицията *аз зная не като свидетел, че p*.

Георги Герджиков, използвайки методите на структурализма, описва конклузива (умозаключителен модус) чрез диференциалните признаци субективност и преизказност, като конклузивът е маркиран по първия и немаркиран по втория семантичен признак (Герджиков 1984). С формите на конклузива авторът на изказването оценява информацията, съдържаща се в неговото собствено изказване, като резултат от свой извод, обобщение, заключение, т.е. като собствена, субективна и опосредствана. Важно е да се отбележи, че Г. Герджиков не свежда значението на конклузива само до умозаключение, а го формулира по-широко – извод, обобщение, заключение, умозаключение. Тази формулировка дава възможност да се обхванат всички употреби на конклузива, които не се свеждат единствено до умозаключение на базата на следите, оставени от действието. При това конклузивът има употреби в плана на миналото както при несвидетелска, така и при свидетелска позиция на говорещия, а употребите му в плана на неминалото (напр. в сегашно и бъдеще време) са най-вече адмиративни поради комбинирането на значението на тези времена и на конклузива (вж. повече у Герджиков 1977).

4. Трансформации на пряка в непряка реч

За да се изясни спецификата на изказванията, съдържащи конклузив в подчинено изречение с глагол за речева дейност в главното, следва да се очертаят някои особености на трансформациите на пряка в непряка реч. Класифицирането на речта се основава на отношението между два речеви акта: акта на произнасяне (написване) и този на произвеждане на речта за първи път. Р. Ницолова представя възможните отношения на двата акта така: съвпадането на двата акта характеризира актуалната реч, а несъвпадането им – възпроизведената реч (Ницолова 1984: 88). В настоящата работа се въвежда и терминът *субстратно изказване*, за да се означае речта, която е обект на възпроизвеждане (виж Алексова 2015). От своя страна възпроизведената реч се дели на цитирана реч, непряка и полупряка реч, като настоящото изследване се съсредоточава на случаите на непряка реч, където, както подчертава и Р. Ницолова (Ницолова 1984: 90), прагматичните трансформации са най-многобройни. От особен интерес за тази работа е употребата на конклузивни форми при трансформиране на пряката в непряка реч и специфичните контекстуални значения, които се пораждат от нея.

Поради различни съображения в настоящата работа се ползват конструирани примери, в които се използва глаголет *казвам/кажа* в авторовата реч, тъй като се приема за най-честотен сред глаголите за речева дейност при трансформиране на пряка в непряка реч. Обемът на настоящата работа не позволява да се изследват особеностите, произтичащи от семантичните или граматични особености на други глаголи, които могат да се употребят в подобни контексти, като това остава задача за следващо изследване. Не са взети предвид също така различните темпорални и евиденциални възможности на глаголите в авторовата реч, поради сходни съображения. Тук са конструирани примери със сегашно време и аорист в авторовата реч, доколкото те представляват най-честите употреби на подобни трансформации в практиката.

В таблица 2 са представени примерите с трансформация на пряка в непряка реч съответно в плана на неминалото и в плана на миналото.

Таблица 2. Трансформация на пряка в непряка реч

В плана на неминалото		
Време на глагола	Пряка реч/ субстратна реч	Предадена реч
<i>Сегашно време</i>	Иван: Петър отива на кино.	Иван казва/каза, че Петър отивал на кино.
		Иван казва/каза, че Петър отива на кино.
<i>Перфект</i>	Иван: Петър е ходил на кино.	Иван казва/каза, че Петър е ходил на кино.
		Иван казва/каза, че Петър бил ходил на кино.
<i>Бъдеще време</i>	Иван: Петър ще ходи на кино.	Иван казва/каза, че Петър ще ходи на кино.
		Иван казва/каза, че Петър щял да ходи на кино.
<i>Бъдеще предварително време</i>	Иван: До вторник Петър три пъти вече ще е ходил на кино.	Иван казва/каза, че до вторник Петър три пъти вече ще е ходил на кино.
		Иван казва/ каза, че до вторник Петър три пъти вече щял да е ходил на кино.
В плана на миналото		
<i>Аорист</i>	Иван: Петър отиде на кино.	Иван казва/каза, че Петър е отишъл на кино.
		Иван казва/каза, че Петър отишъл на кино.
<i>Имперфект</i>	Иван: Петър отиваше към киното.	Иван казва/каза, че Петър е отивал към киното.
		Иван казва/каза, че Петър отивал към киното.
<i>Плусquamперфект</i>	Иван: Петър беше ходил на кино.	Иван казва/каза, че Петър е

		бил ходил на кино. Иван казва/каза, че Петър бил ходил на кино.
<i>Бъдеще време в миналото</i>	Иван: Петър щеше да ходи на кино.	Иван казва/каза, че Петър е щял да ходи на кино. Иван казва/каза, че Петър щял да ходи на кино.
<i>Бъдеще предварително в миналото</i>	Иван: Петър щеше да е ходил на кино.	Иван казва/каза, че Петър е щял да е ходил на кино. Иван казва/каза, че Петър щял да е ходил на кино.

5. Анализ и изводи

При анализа на примерите от Таблица 2 ще бъдат наблюдавани две явления: първо, възможността в подчиненото изречение от непряката реч след въвеждащо изречение с глагол за речева дейност, да се появят два конкуриращи се варианта и в двата темпорални плана (и в плана на неминалото, и в плана на миналото) – един с непреизказна форма и един с преизказна форма в непряката реч; второ, докато в плана на неминалото е възможно в непряката реч конкурирането между варианти с индикативна форма (напр. *Иван казва/каза, че Петър **отива** на кино*) и с преизказна форма (*Иван казва/каза, че Петър **отивал** на кино*), то в плана на миналото конкуренцията е между варианти с конклузивна форма (напр. *Иван казва/каза, че Петър **е отишъл** на кино*) и варианти с преизказна форма (напр. *Иван казва/каза, че Петър **отиваше** на кино*).

В анализа ще започнем с първото проследявано явление – появата на два конкуриращи се варианта в подчиненото изречение от непряката реч след въвеждащо изречение с глагол за речева дейност. При анализа на примерите е важно да се подчертае спецификата на контекста – в изреченията, съдържащи глагол за речева дейност във въвеждащото изречение (напр. *Иван казва/каза*), по лексикален път се изразява същото значение, което се изразява по граматически път от ренаратива, т.е. контекстът ясно говори, че информацията в подчиненото изречение е преизказана чужда реч. Подобни случаи Г. Герджиков разглежда като синтагматични неутрализации (Герджиков 1984). Особеното при тях е, че преизказността е ясно маркирана от контекста и по този начин нуждата от използването на граматични средства за нейното изразяване отпада, затова, когато в изречението се използват ренаративни евиденциални форми вместо изявителни при наличието на лексикален показател за предаване на чуждо изказване, те добиват допълнителния нюанс – подчертаване, че става въпрос за предаване на несобствена информация. Това ясно личи при анализа на изреченията от таблица 2 от плана на неминалото – за всички времена от плана на неминалото е възможна употребата на индикативни форми в подчиненото изречение от непряката, като по този начин авторът на актуалната реч по неутрален начин предава чуждото субстратно изказване. В примери (1) и (2) е използвана тази възможност при превода на художествено произведение:

(1) – *Чао – отвърнах аз, но той вече бе затворил. Останах за момент с телефонът в ръката ми. (...)*

– *Нещо не е наред ли?* – попита Чарли, докато слизаше надолу по стъпалата.
– *Не – излъгах аз, като затворих телефона.* – Били казва, че Джейкб се чувства по-добре. Не е било моно. Така че всичко е наред.

(Примерът е от Българския национален корпус)

(2) – *Ей така, да ги изправя един до друг и да ги оженя, без да ги питам! Тя твърди, че го искали.* – *Напълни си чаша с чай и се отпусна в стола, освободен от Мейгдин, без да обръща внимание на тревожното му скърцане.*

– *Във всеки случай тази глупост е най-малката ми грижа.* Господин Джил казва, че Амадор е завзет от сеанчанците и му вярвам. Светлина! Сеанчанците!

(Примерът е от Българския национален корпус)

В пример (2) са използвани едновременно двете възможности за трансформиране на пряка в непряка реч в плана на неминалото: *Тя твърди, че го искали* и *Джил казва, че Амадор е завзет от сеанчанците и му вярвам* – в първия пример субстратната реч е предадена с ренаративни форми, а във втория с индикативни. При сравнението на двете възможности изпъква различното авторово отношение към предаваната реч – в изречението *Тя твърди, че го искали* при наличието на два показателя, изразяващи една и съща семантика ‘препредаване на чуждо изказване’ (един лексикален – глагола *твърди*, и един граматически – преизказната форма *искали*), се получава подчертаване, изтъкване, че става въпрос за предаване на несобствено субстратно изказване, докато в изречението *Джил казва, че Амадор е завзет от сеанчанците и му вярвам* е наличен само лексикален показател за препредаване на чужда реч (глаголът *казва*), което води до неутрално предаване на несобствената информация без ефекта на подчертаване, изтъкване.

Наличието на тези две възможности поставя един важен общотеретичен въпрос. Той се отнася до облигаторността на граматическите показатели и взаимодействието между граматическите категории и контекста. От една страна, се изтъква, че граматическите значения са облигаторни (напр. Маслов 1978, Плуноян 2003), а от друга страна, се наблюдават случаи, в които под въздействието на контекста и ситуацията, които изразяват същото значение, което се носи от граматическата форма, може да се блокира изразяването по граматически път на това значение. Описаното явление – блокиране от контекста на изразяването по граматически път на едно значение поради изразеността му от контекста, се дефинира от Вл. Плуноян (Плуноян 2011) като „контекстова вытеснимост“. Кр. Алексова предава на български това явление като „контекстово изключване“ (Алексова 2018). Авторката подчертава, че случаите на ограничаване на облигаторността всъщност представляват градуално свойство, посочвано преди това и от други автори (Даниел, Плуноян 1996, Касевич 2006). Кр. Алексова добавя едно важно уточнение – въздействието на контекста върху реализацията на грамемите също може да е градуално (Алексова 2018), т.е. да води до наличието на варианти, които могат да се конкурират помежду си. Затова авторката добавя към случаите на взаимодействие между граматическите категории не само контекстовото изключване, а и случаите на възникване на варианти, които могат да са факултативни или задължителни замествания (Алексова 2018).

Тук е застъпено виждането, че коментираният случай – наличие на два варианта в непряката реч след глагол за речева дейност (с непреизказна форма и с преизказна форма в

непърката реч) е именно конкретна изява на възможността взаимодействието между граматическите категории и контекста да доведе не до блокиране на изразяването на съответното значение по граматически път, когато контекстът вече го е изразил, а до наличието на варианти. Те обаче не са абсолютно семантично равностойни. Както беше показано чрез примери (1) и (2) случаят, в който са налични и лексикален показател за препредаване на чужда реч във въвеждащото изречение, и граматичен показател (ренаративна глаголна форма) за предаване на несобствено изказване, употребата на ренаративната форма в непърката реч се отличава с нюанс на подчертаване, изтъкване на факта, че се предава чужда субстратна реч.

От гледна точка на теорията на граматическите опозиции двата варианта се различават по това, че в единия е настъпила синтагматична неутрализация – неизразяване по граматически път на съответното значение, тъй като контекстът вече го е изразил. Ненастъпването обаче на неутрализацията, в случаяте, в които тя е възможна, води до семантичен нюанс – двойно подчертаване на изразяваното значение (и по лексикален, и по граматически път).

Нека да пристъпим към разглеждането на второто наблюдавано явление – наличие в плана на миналото на два варианта, като единият е с конклузивни форми в непърката реч (напр. *Иван казва/каза, че Петър е щял да ходи на кино*), а вторият е с преизказни форми (*Иван казва/каза, че Петър щял да ходи на кино*). Този случай контрастира на възможностите, които има в плана на миналото – конкуренция между индикативни и преизказни форми. Въпросът, който възниква, е защо в плана на миналото се явяват като конкуриращи се варианти за по-неутрален начин на предаване на чуждо изказване не индикативни, а конклузивни форми.

В примери (3) и (4) в подчиненото изречение са употребени конклузивни форми за минали времена. За да се изясни авторовата позиция при употребата на конклузивни форми в плана на миналото, трябва да се вземе предвид следният фактор. В плана на миналото се реализира противопоставяне на евиденциалните субкатегории индикатив и ренаратив по признака *свидетелственост*, т.е. индикативните форми в плана на миналото са свидетелски, а преизказните форми в плана на миналото се реализират в най-честотната си употреба като изразяващи несвидетелска позиция. В този случай, ако във въвеждащото изречение има глагол за речева дейност, сочещ, че се препредава чужда реч, то в непърката реч с глаголни форми от миналия план е невъзможно да се употребят индикативни форми, защото те изразяват свидетелска позиция на актуалния говорещ. Получава се противоречие между семантиката, изразявана от глагола за речева дейност във въвеждащото изречение (препредаване на несобствена информация), и семантиката, изразявана по граматически път от индикативната форма от плана на миналото (свидетелственост). В тази работа се застъпва виждането, че именно това противоречие води до т.нар. „контекстовая витеснимост“, наричана на български „контекстово изключване“ – контекстът (глаголът във въвеждащото изречение за предаване на чужда реч) блокира/изключва появата в подчиненото изречение на индикативни глаголни форми от миналия (но не и от немилия) план.¹

Посоченото противоречие се разрешава чрез употреба в непърката реч на конклузивни минали форми вместо индикативните минали форми. Именно употребата на конклузивни форми в непърката реч при времената от плана на миналото кореспондира с употребата на

индикативните форми в непряката реч при времената от плана на миналото. И в двата случая говорещият предава по неутрален начин чуждата информация – неутрален в смисъл, че не се подчертава, не се изтъква допълнително фактът, че се препредава несобствена информация.

(5) – Ще узнаем как е умрял и от чия ръка – отвърна Жилав Беърнски. – Вашият слуга Уолас казва, че Фирицарин е убил краля. Вие, принце, сте съгласен и твърдите, че го е направил с помощта на Осезанието. Мнозина от нас вярват, че Фирицарин е бил беззаветно предан на своя крал и не би сторил такова нещо.

* Вашият слуга Уолас казва, че Фирицарин уби краля.

По аналогичен начин в пример (6) употребата на индикативни форми при трансформиране на пряка в непряка реч води до противоречие на лексикално изразената приказност и формално изразената свидетелственост от миналата глаголна форма.

(6) – Откъде знаеш?

– Сесил казва, че Дъдли ѝ е съобщил. Трябва да е мислел, че тя ще го приеме.

*Сесил казва, че Дъдли ѝ събщи.

От анализа на фактите може да се направи изводът, че при трансформиране на пряка реч с глагол от миналия план в непряка реч конклузивните форми в непряката реч „заместват“ индикативните, за да се изрази неутрално предаване на чужда реч и да се разреши посоченото противоречие.

Защо обаче се появяват точно конклузивните форми (а не някой друг вид) в непряката реч при неутрално предаване на чужда информация? На този въпрос може да се отговори, като се вземат предвид два факта. Първият се състои в това, че при неутрализацията на признака приказност поради наличие в контекста на лексикален показател за приказност (глагол за препредаване на чуждо изказване) не може да се появят индикативни форми от плана на миналото, защото се получава противоречие между лексикалния показател за приказване и значението свидетелственост на миналите глаголни времена. Блокирането на индикативните форми отвежда към появата на единствения друг член на евиденциалната категория, който не носи признака приказност – конклузива (и ренаративът, и дубитативът носят признака приказност).

Вторият факт, който „разрешава“ появата на конклузивни форми на миналите времена в непряката реч, е, че и с конклузива, и с ренаратива се изразява опосредствана информация – в първия случай опосредствана чрез субективната оценка на предаваната информация (при конклузива), във втория случай опосредствана в смисъл препредаване на несобствена реч. Тази общност в семантиката дава възможност вариантът с конклузива да се появи като конкуриращ варианта с ренаратива в непряката реч в коментирания видове изречения. Конклузивните форми обаче предават чуждото изказване по неутрален начин, а появата на приказните форми, както казахме, подчертават, изтъкват на преден план факта, че се препредава чужда информация.

Кратко заключение

В настоящата работа бяха разгледани два случая в непряката реч на взаимодействие между граматическите категории и контекста. Първият случай представлява пораждаване на вариантност под въздействие на контекста, изразил значението препредаване на чужда информация, носено от граматическия показател. Този случай се наблюдава при предаване в непряката реч на субстратно изказване с глагол от плана на неминалото. Поражда се конкуренция между индикативните и ренаративните форми в непряката реч, като в сложните изречения с непряка реч в ренаратив се получава нюанса подчертаване, изтъкване на факта, че се препредава чужда информация.

Вторият случай на взаимодействие между граматическите категории и контекста е от типа на контекстовото изключване, тъй като глаголът за речева дейност, изразяващ предаване на чужда реч, влиза в противоречие със значението *свидетелственост*, носено от индикативните форми в плана на миналото. В този случай контекстът изключва появата в непряката реч на индикативни минали форми за неутрално предаване на чуждото изказване. Противоречието се разрешава чрез появата на конклузивни (вместо индикативни) форми, които също като индикатива не носят значението „преизказност“, а освен това имат с ренаратива общ признак „опосредствана информация“. Именно конклузивните минали форми служат, за да се предаде по неутрален начин в непряката реч чуждо изказване от плана на миналото. Конклузивните минали варианти в непряката реч се конкурират с преизказните минали варианти, като те (преизказните) са натоварени с допълнително изтъкване, че се препредава чужда информация, защото в контекста (въвеждащото изречение) се съдържа вече лексикален показател (глаголът за речева дейност), изразяващ семантиката предаване на чуждо изказване. Именно комбинирането и на лексикален, и на граматически показател за преизказване поражда коментирания ефект на подчертаване на факта, че се предава чужда реч.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова 2018: Алексова, Кр. *Облигаторност и контекстова зависимост на морфологичните категории (върху материал от съвременния български език)*. – В: Научни трудове, т. 55, кн. 1, сб. А, 2017. Филология. Паисиеви четения, Българистика. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски", 2018, с. 38–51.

Алексова 2015: Алексова, Кр. *Дубитативът в българския език и възпроизведената реч*. – В: *Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи*. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. д-р Ив. Кочев. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“, 2015, 347 – 354.

Алексова 2013: Алексова, Кр. *Конклузивът и неговите употреби в съвременния български език*. – В: материали от III конгрес по българистика, проведен през м. май 2013 г.

Аувера, Плунгян 1998: Johan van der Auwera, Vladimir Plungian. *Modality's semantic map*. // *Linguistic Typology*, 1998, № 2, pp. 79-124.

Влахова 2000: Влахова, Р. *Монофонична и полифонична реч*. София: СЕМА РИ, 2000.

Герджиков 1977: Герджиков, Г. *Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията "ангажираност на говорещия с изказването на*

действието"). // Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии, т. 69, 2, 1977.

Герджиков 1984: Герджиков, Г. Преизказването на глаголно действие в българския език. София: Наука и изкуство, 1984.

Даниел, Плунгян 1996: Даниэль, М., Вл. Плунгян. Обязательность и контекстная вытеснимость. (К описанию грамматической периферии). [Obyazatelnost i kontekstnaya vyitesnimost. (K opisaniyu grammaticheskoy periferii).] // *Серия литературы и языка*. Том 55, № 1, 1996, 61–66.

Касевич 2006: Касевич, В. *Труды по языкознанию*. [Kasevich, V. Trudy po yazykoznaniiu.] Санкт-Петербург, Санкт-Петербургский государственный университет, 2006.

Куцаров 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2007.

Маслов 1978: Маслов Ю. К основаниям сопоставительной аспектологии. [K osnovaniyam sopostavitelnoy aspektologii.] // *Вопросы сопоставительной аспектологии*. Вып. 1, Ленинград, Изд-во ЛГУ, 1978, 4–44.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2008.

Ницолова 1984: Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1984.

Ницолова 2007: Ницолова, Р. *Модализованная эвиденциальная система болгарского языка*. – В: Храковский, В., отг. ред. Эвиденциальность в языках Европы и Азии. Санкт-Петербург: Наука, 2007, 107 – 197.

Плунгян 2003: Плунгян, Вл. *Общая морфология: введение в проблематику*. [Plungyan, V. Obschaya morfologiya: vvedenie v problematiku.] Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2003.

Aikhenvald 2004: Aikhenvald, Al. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

Плунгян 2011: Плунгян, Вл. *Введение в грамматическую семантику*. [Plungyan, V. Vvedenie v grammaticheskuyu semantiku.] Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2011.

ⁱ Употребата на индикативни форми в непряка реч в изречение с глагол за предаване на чужда реч е възможна в случаите, когато авторът на актуалната реч съвпада с автора на субстратното изказване, т.е. авторът на актуалната реч предава свое предишно изказване. Подобни употреби, както посочват Радка Влахова (Влахова 2000) и Георги Герджиков (Герджиков 1984), като следствие от противоречието, което се създава при употребата на на преизказна семантика за собствено изказване, имплицитно съдържат дистанциране от своето начално изказване. Радка Влахова илюстрира този случай със следните конструирани примери:

(1) *Казах, че отивам на кино, и наистина отивах.*

(2) *Казах, че отивам на кино, но не отивах.*

(Примерите са от Влахова 2000: 115)

Нужно е да се посочи обаче, че в този случай при употребата на индикативни форми има темпорална трансформация – субстратната реч е предадена със сегашно време, а не с минало.